Floravärdarna i Skåne Rapporterar

Åkerfibbla i Skåne

Leif Runeson

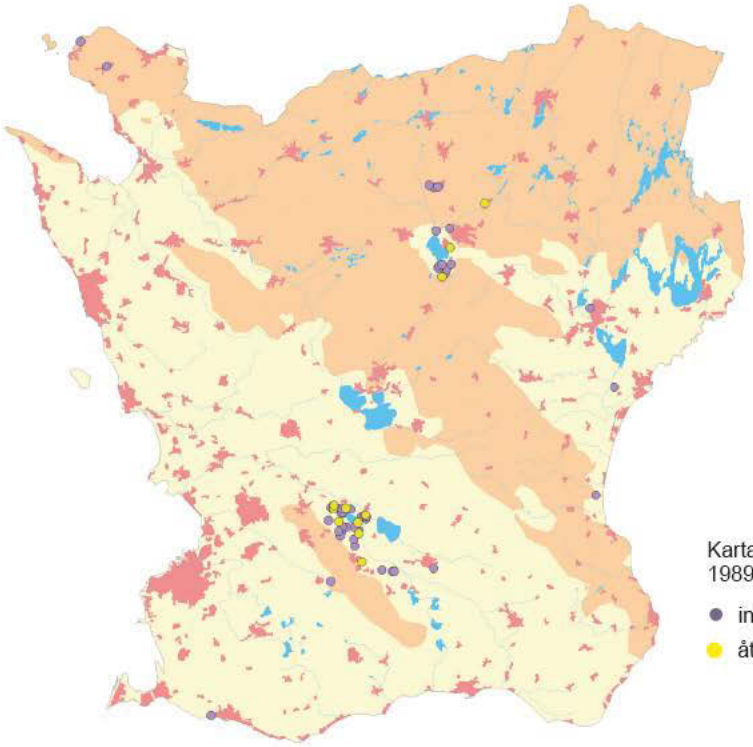

Bild 1. Åkerfibbla vid Svarta Hål på Revingefältet. Foto: Leif Runeson.

Åkerfibbla *Hypochoeris glabra* har, åtminstone sedan trädesjordbruket upphörde, varit en sällsynt art, som växer på glest bevuxen sandmark. I 2010 och 2015 års rödlistor bedöms åkerfibbla som sårbar (VU), vilket ger en ljusare bild än i 2005 års rödlista då arten bedömdes som starkt hotad (CR). Denna positiva utveckling gäller inte för Skåne där arten fortsätter att minska. I södra Skåne finns det sällan plats för den på den intensivt utnyttjade åkermarken. I stället är det sandiga militära övningsfält som är dess viktigaste växtplatser.

Eftersom de flesta förekomsterna i Skåne finns på Revingefältet i Lunds kommun och eftersom jag gillar utmaningar, hade jag svårt att säga nej till att delta i övervakningen av arten fastän jag inte hade sett den på bortåt 30 år. Eftersom jag har skådat fågel på Revingefältet i 40 år och under åren sett en pågående igenväxning med fleråriga gräsarter, befarade jag det värsta. Denna artikel handlar till stor del om förhållandena i Lunds kommun.

Gabrielle Rosquist och jag träffades 2014 för att lära oss arten och för att dela upp arbetet i Lunds kommun. Det är relativt lätt att hitta en individ av åkerfibbla som liknar Bo Mossbergs målning, om man är på rätt plats vid rätt tillfälle, men det är betydligt svårare att hitta alla. Eftersom jag i efterhand blev osäker på vissa skillnader mellan åker- och rotfibbla, och eftersom de vanliga flororna gav otillräcklig och ibland motstridig information om åkerfibblans utseende, bestämde jag mig för att göra om min del av inventeringen under 2015 där växtplatsen såg lämplig ut. Dessutom letade jag i öppna sandblottor över en stor del av Revingefältet. Innan dess gick jag igenom Botaniska museets belägg under

Karta 1. Åkerfibbla i Skåne 1989–2015.

- inte återfunnen 2015
- återfynd 2015

Tabell 1. Fynd av åkerfibbla i Skåne 2014–2015. Två lokaler i Båstads kommun är ännu inte besökta.

	Antal lokaler			
Kommun	Totalt	Aktuella	Nya	**Antal plantor**
Båstad	4	2	0	0
Hässleholm	14	4	2	10–200
Kristianstad	2	0	0	0
Lund	32	6	2	1–880
Simrishamn	1	0	0	0
Sjöbo	4	0	0	0
Trelleborg	1	0	0	0
Summa	58	12	4	

några timmar. Bland annat behövde jag veta hur man bestämmer individ där blomman är uppäten och om behåringen skiljer sig mellan arterna. Faktabladen från Nordiska Riksmuseet och Svenska Botaniska Föreningen och genomgången på museet ledde fram till att Gabrielle och jag använde följande fältkriterier.

Beskrivning

Åkerfibbla är en annuell, vårgroende, något blågrön, gulblommig art med blad i rosett vid marken. Bladen är tungformiga eller parflikiga med kal eller glest hårig ovansida. Det finns ofta några vassa utstickande tänder längs bladkanten. Eventuella hår på bladytan är sannolikt endast korta och raka till skillnad från rotfibbla vars hår är långa och krusiga. Blommorna är blekgula, små, cylindriska med strålblommor som knappt sticker ut från fodret. Plantor i frukt ser olika för de båda arterna och med lite erfarenhet kan man även räkna sådana. Vid tveksamhet bör bladens hårighet i första hand vara avgörande. Om plantorna blommar är färgen ett stöd vid bestämningen. I praktiken innebär ovanstående att alla exemplar med långa krusiga hår betraktas som rotfibbla. De flesta av dessa har sand på bladens ovansida. Åkerfibbla hittas nästan bara på öppen mark utan konkurrenter i närheten. Den blommar bara under soliga förmiddagar. Eftersom arten är annuell, är icke-blommande

Åkerfibbla *Hypochoeris glabra*

Beskrivning. Åkerfibbla är en oftast ettårig, gulblommig ört med kala eller ibland glest håriga, bukttandade eller parflikiga blad som sitter samlade i en basal rosett. Stjälkarna kan bli upp till tre decimeter höga och är kala, bladlösa och vanligen greniga. Bladen är oftast grunt parflikiga. Åkerfibbla blommar i juli-augusti. Blomkorgarna är små och smala och har kala oliklånga holkfjäll som är hinnkantade, de längsta holkfjällen är nästan lika långa som blommorna. Blommorna är ljust gula och tunglika, de är ganska korta. Frukterna har fjäderpensel och en yttre rad av enkla hår, de inre frukterna har långt spröt medan de yttre vanligen saknar spröt.

De båda andra arterna i släktet, rotfibbla (*H. radicata*) och slåtterfibbla (*H. maculata*), har strävt håriga blad och betydligt större blomkorgar. Åkerfibbla kan korsa sig med rotfibbla om arterna växer tillsammans.

Utbredning. Åkerfibbla är sällsynt och förekommer nästan bara längs Västkusten och i Skåne. Den växer på öppen, sandig mark som åkrar eller sandhedar. Arten har förut varit känd från flera landskap, men den är minskande och har helt försvunnit från flera lokaler. **Första fynduppgift** är från Hasslöv vid Hallandsåsen i Halland och publicerades i Osbecks *Flora Hallandica* 1788 (Nordstedt 1920.

Etymologi. Artnamnet *glabra* kommer av latinets *glaber* (kal) och syftar på de vanligen kala bladen och stjälkarna.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. Den virtuella floran.
>http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html<.
Naturhistoriska Riksmuseet.

exemplar och eventuella hybrider inte intressanta för floraväkteriet.

Resultat

Floraväktarverksamhet med åkerfibbla har pågått under 2014 och 2015. Sammanlagt återfanns arten på 12 av 54 lokaler från Projekt Skånes Flora och hittades på 4 nya lokaler. På det stora flertalet lokaler fanns det endast ett fåtal individ. Endast 4 lokaler hyser fler än 100 plantor med 880 som flest på en lokal nära Revingehed. På en havreåker och intilliggande vägkant i Hässleholm hittades 1000 individ 1990 och inga 2015. På en betesvall i Sjöbo hittades 1998 1000 individ men de var borta 2015.

Figur 2. Åkerfibbla i frukt. Foto: Gabrielle Rosquist.

Åtskilliga lokaler var så kraftigt igenvuxna att det inte är troligt att arten kan återkomma utan hjälp. Flera fynd från 2014 kunde inte upprepas 2015.

Diskussion

Övervakning av annueller innebär alltid betydande svårigheter under ett enskilt år. Groningsbetingelserna är inte desamma varje år, vilket kan ge upphov till betydande beståndsvariationer mellan olika år. Vintern 2014–2015 var mycket mild vilket gav åkerfibblans konkurrenter, t.ex. flera gräsarter och rotfibbla, ett betydande försprång. Dessutom hade jag ofta svårt att hitta arten när den inte blommade. Vid flera tillfällen gick jag i till synes gott ljus i lovande biotoper utan att hitta den. Då återvände jag efter några timmar till en känd lokal och såg att arten inte blommade där heller. Det verkade räcka med lätt molnighet på morgonen för att blommorna inte skulle slå ut den dagen. Lämpligaste årstid för övervakning av åkerfibbla är nog från midsommar och en månad framöver. Museet innehåller

många belägg med blommor från augusti och september men det är inte troligt att blomningen är lika intensiv då. Nästan samtliga belägg i museets samlingar är mer än 50 år gamla. Det är tänkbart att arten börjar sin blomning tidigare numera och det är också tänkbart att blomningen också avslutas tidigare.

Åkerfibbla och rotfibbla kan vara mycket variabla och i vissa fall svåra att skilja åt. Strålblommorna hos dessa fibblearter växer troligen på längden under blomningstiden och därför kan även rotfibblans strålblommor vara korta i början. Bladformen, stjälkens grenighet och mängden hår kan vara mycket variabel. På lokalen öster om Genarp fanns det i sandblottor två bestånd vars individ varierade kraftigt enligt ovan. Eftersom i stort sett alla exemplar hade många eller få krusiga hår bestämde jag samtliga till rotfibbla. De blommor som hittades hade samma färg. 200 m därifrån fanns det ett gammalt fynd från ett sandområde som var täckt av en tät tjock rotfilt. Där hittade jag flera små, i det närmaste kala, exemplar med kraftiga rötter. Dessa bestämde jag till den kala varieteten av rotfibbla som Thomas Karlsson hade tipsat om i ett PM till inventerare i Småland.

På den största lokalen nära regementet på Revingehed var samtliga exemplar lågvuxna och i regel parflikiga. Lokalen är flack, trädlös och öppen för sol och vind och därför kan torka vara en begränsande faktor här. På den näst största lokalen nära Svarta hål är biotopen gamla sanddyner med träd runt omkring. Här är flertalet exemplar storvuxna. De växer på sluttande mark med rörlig sand. På båda lokalerna förekommer det körning med militära bandvagnar. I ett stråk mitt på resp. lokal där trafiken är intensiv finns det inga åkerfibblor. Strax intill är körningen mindre intensiv och där verkar arten dra nytta av den omröring i sanden som bandvagnarna ger upphov till. I dessa områden finns det relativ omfattande motorcykeltrafik, men inga åkerfibblor sågs i eller nära motorcykelstråken.

På en lokal söder om Harlösa liknar förhållandena dem som gäller för lokalen med storvuxna exemplar. Där hittade jag i juli 2014 många kraftiga exemplar på minst två dellokaler. I början av augusti 2014 kom det ett kraftigt slagregn och de tidigare lösa sandvallarna förvandlades till en hård plan yta. Här fanns det inga åkerfibblor 2015.

Framtiden

Framtiden för åkerfibbla ser mycket dyster ut i Lunds kommun. Endast två lokaler har bestånd som kan förväntas överleva mer än några få år, men inte heller de klarar sig utan hjälp i form av kraftiga markstörningar. De flesta aktuella och tidigare växtplatser finns på Fortifikationsverkets mark och inom Natura 2000-områden. Däremot finns det inga växtplatser i naturreservat. Detta innebär att markägaren och eventuella arrendatorer måste ta den hänsyn som avses i miljöbalken för att åkerfibblans framtid ska säkras. Det bästa och billigaste sättet är att se till att växtplatserna inte förändras på ett för arten negativt sätt, t.ex. att marken inte växer igen. Insåning i lämpliga naturreservat och allmogeåkrar bör prövas. Restaureringsprojekt som SandLife är mycket dyra och måste ses som en nödåtgärd. På sikt måste nedfallet av kväveinnehållande salter med ursprung från bl.a. fordonstrafik minska kraftigt för att igenväxningen ska kunna hejdas.

Referenser

Edqvist, M., Mattiasson, G. 2009. *Information om rödlistade kärlväxter. Åkerfibbla Hypochoeris glabra.* Svenska Botaniska Föreningen, ArtDatabanken.

Mossberg, B., Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floran.* Wahlström & Widstrand.

Tyler, T. m.fl. (red) 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning.* Lund.

Elektroniska referenser

Den virtuella floran

Artdatabankens artfaktablad

Författarens E-post: leif.runeson@comhem.se